

YEGAH MUSICOLOGY JOURNAL

HTTP://DERGIPARK.ORG.TR/PUB/YEGAH

e-ISSN: 2792-0178

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received : 30.01.2025
Kabul Tarihi / Date Accepted : 11.03.2025
Yayın Tarihi / Date Published : 27.03.2025
DOI : <https://doi.org/10.51576/ymd.1630124>
e-ISSN : 2792-0178

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism.

ENDÜLÜS’TE MÜSLÜMAN, HİRİSTİYAN, YAHUDİ MÜZİK KÜLTÜRLERİNİN GELİŞİMİ VE MÜZİK TÜRLERİ

BAKIR, Seda¹

ÖZ

Bu makale, Endülüs'te yedi yüzyıl boyunca bir arada yaşayan Müslüman, Hristiyan ve Yahudi topluluklarının müzik kültürlerine yaptıkları katkıları incelemektedir. Endülüs, İslam, Hristiyan ve Yahudi geleneklerinin kaynaştığı çok kültürlü bir ortam sağlamış ve bu etkileşim, müzik ve şiir türlerinin gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Arap-Endülüs müziği, özellikle Muvaşşah ve Zecel gibi özgün nazım ve müzik türleriyle tanınmaktadır. Bu türler, yalnızca İber Yarımadası'nda değil, aynı zamanda Kuzey Afrika ve Avrupa'da da etkili olmuş, Orta Çağ Avrupa şiiri ve müziğini biçimlendirmiştir.

Muvaşşah, 10. yüzyılda Endülüs'te ortaya çıkan bir şiir türü olup, Arap-Romence ve İbranice gibi farklı dillerin harmanlandığı, müzikal bir yapıya sahiptir. Zecel ise daha popüler ve halk diline yakın bir form olup, özellikle İbn Kuzman gibi şairler tarafından geliştirilmiştir. Her iki tür de Endülüs'ün çok kültürlü yapısını yansıtmakta ve Batı Avrupa edebiyatında *trubadur* şiirinin doğuşuna katkı sağlamaktadır. Endülüs müzik ekolünün gelişimi, özellikle Ziryab gibi

¹ Dr., Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, sedabinler@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1819-001X>.

müzyisyenlerin katkılarıyla daha sistematik bir hale gelmiş ve saray müziğinden halk müziğine kadar geniş bir alana yayılmıştır.

Endülüs müziği, yalnızca İslam dünyasında değil, Avrupa'da da müzik anlayışına büyük etkilerde bulunmuş ve Hristiyan, Yahudi ve Müslüman toplulukların kültürel etkileşimini yansıtan önemli bir sanat formu haline gelmiştir. Bu etkileşim, Mozarab müziği, Sefarad müziği ve Kastilya villancico türü gibi formlar üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Sonuç olarak, Endülüs müziği ve edebiyatı, İslam ve Batı kültürleri arasında bir köprü işlevi görerek Orta Çağ boyunca sanatsal ve kültürel etkileşimin en önemli unsurlarından biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Endülüs müziği, Muvaşşah, Zecel, kültürel sentez.

THE DEVELOPMENT OF MUSLIM, CHRISTIAN, JEWISH MUSICAL CULTURES AND MUSICAL GENRES IN ANDALUSIA

ABSTRACT

This article examines the contributions to musical culture of the Muslim, Christian and Jewish communities that coexisted in Andalusia for seven centuries. Andalusia provided a multicultural environment in which Islamic, Christian and Jewish traditions fused, and this interaction significantly influenced the development of music and poetry. Arab-Andalusian music is particularly known for its unique verse and music genres such as the Muwashshah and the Zajel. These genres were influential not only in the Iberian Peninsula but also in North Africa and Europe, shaping medieval European poetry and music.

Muvashshah is a genre of poetry that emerged in Andalusia in the 10th century and has a musical structure that blends different languages such as Arabic-Romance and Hebrew. Zajel, on the other hand, is a more popular and colloquial form, developed especially by poets such as Ibn Kuzman. Both genres reflect the multicultural nature of al-Andalus and contributed to the emergence of troubadour poetry in Western European literature. The development of the Andalusian school of music became more systematized, especially with the contributions of musicians such as Ziryab, and spread from court music to folk music.

Andalusian music had a great impact on the understanding of music not only in the Islamic world but also in Europe and became an important art form reflecting the cultural interaction of Christian, Jewish and Muslim communities. This interaction left lasting traces on forms such as Mozarab music, Sephardic music and the Castilian villancico genre. As a result, Andalusian music and

literature functioned as a bridge between Islamic and Western cultures and became one of the most important elements of artistic and cultural interaction throughout the Middle Ages.

Keywords: Medieval, Andalusian music, Muvashshah, Zecel, cultural synthesis.

GİRİŞ

Endülüs, farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı, tarih boyunca büyük kültürel etkileşimlerin yaşandığı bir bölge olmuştur. Müslümanların 710 yılında İber Yarımadası'nı fethetmesiyle birlikte başlayan süreç, 1492 yılına kadar devam etmiş ve bu süre zarfında Müslüman, Hristiyan ve Yahudi topluluklarının etkileşimi sonucu benzersiz bir kültürel sentez oluşmuştur. Müziğin, fetih sonrası dönemde kısıtlamalarla karşılaşmasına rağmen, halkın sanata olan ilgisi sayesinde saray ve sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak da Endülüs müziği, Arap, Berberî, Latin ve yerel halkların katkılarıyla Avrupa ve İslam dünyasında derin etkiler bırakmıştır.

Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı, Endülüs'teki farklı dini ve etnik grupların müzik kültürleri üzerindeki etkilerini incelemek ve bu kültürel etkileşimlerin müzik tarihine katkısını analiz etmektir. Endülüs, Doğu ve Batı müzik geleneklerinin birleştiği, farklı kültürel öğelerin kaynaştığı bir merkez konumundadır. Çalışmada, müzik aracılığıyla topluluklar arasındaki kültürel alışverişin boyutları değerlendirilecek ve Endülüs müziğinin günümüz müzik anlayışına olan etkileri vurgulanacaktır. Endülüs müzik ekolü, klasik Arap müziği ile Avrupa müziği arasında köprü oluşturan bir miras olarak önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Endülüs'te Müslüman, Hristiyan ve Yahudi topluluklarının müzik kültürlerine yaptığı katkıları tarihsel ve edebi kaynaklar çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, tarihsel kaynak taraması yapılmıştır. Çalışmada ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. İkincil kaynaklar arasında tarihçiler, müzikologlar ve edebiyat araştırmacılarının çalışmaları bulunmaktadır. Özellikle *Philip K. Hitti*, *Roger Boase*, *Amnon Shiloah*, *Maria Rosa Menocal*, *Raymond P. Scheindlin* ve *Michael Sells* gibi araştırmacıların eserlerinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile incelenmiş, Endülüs müziğinin

tarihsel süreçte nasıl geliştiği, farklı kültürel unsurların nasıl etkileşimde bulunduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, müzikal yapılar, nazım formları ve toplumsal dinamikler üzerinden bir çözümleme yapılmıştır. Endülüs müziğinin Arap-İslam dünyası, Avrupa ve Yahudi müzik gelenekleri üzerindeki etkisi karşılaştırmalı analiz yöntemi ile ele alınmıştır. Muvaşşah ve zecel gibi nazım türlerinin, Orta Çağ Avrupa şiiri ve müziği üzerindeki etkilerini incelemek için tarihsel bağlantılar ve örnekler üzerinde durulmuştur. Çalışmada kullanılan kaynakların güvenilirliği, tarihsel kaynaklara dayalı akademik çalışmalar ve uluslararası yayınevleri tarafından basılan eserler üzerinden sağlanmıştır. Kaynakların çoğunluğu tarihsel belgeler ve akademik makalelerden oluşmaktadır.

Bu yöntem çerçevesinde, Endülüs müzik kültürünün tarihsel gelişimi, farklı topluluklar arasındaki kültürel etkileşim bağlamında ele alınarak, günümüz müzik anlayışına etkileri değerlendirilmiştir.

BULGULAR

İspanyolca'ya Andalucia şeklinde geçen ve tarihin ilk dönemlerinde Arapların, "Müslümanların İspanyası" olarak adlandırdıkları Endülüs kelimesinin nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Müslümanlar Endülüs ismini kısa bir süre fethettikleri ve hakimiyetleri altında olan toprakların hepsi için kullanmışlardır. Ancak 718 yılında Hristiyanların, yaklaşık sekiz asır süren "Endülüs'ü Müslümanlardan geri alma" hareketinin bir neticesi olarak ve bu hareketin git gide çökmesi sonucu bu ismin kapsadığı geniş alan daralmış ve en sonunda Endülüs ismi sadece küçük Ben-i Ahmer bölgesindeki topraklara özgü kalmıştır. Andalucia denilen bölge Almeria, Granada, Jaen, Cordoba, Sevilla, Huelva, Malaga ve Cadiz gibi bölgeleri kapsayan büyük bir alanı ifade etmektedir (Kahyaoğlu ve Mısır, 2019: 67). Endülüs'te 700 yıl boyunca bir arada yaşayan Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin gerek kendi müzik kültürlerine gerekse ortak müzik kültürüne çeşitli açılardan katkıda bulunmuşlardır.

Orta Çağ İslam İspanyası, mimari, edebiyat, şiir ve bilim gibi alanların yanı sıra müzik alanında da Avrupa ve Orta Doğu'ya kalıcı bir miras bırakmıştır. Endülüs müziği, dönemin Avrupa ve Kuzey Afrika müzik geleneklerini etkileyerek bu bölgelerde yayılmış, ancak Fars ve Osmanlı müziğinde sınırlı bir etkiye sahip olmuştur.

Arap-Endülüs müziği (*el-mūsīqā el-andalusīyya*), Orta Doğu'nun en köklü sanat müziği geleneklerinden biri olup, özellikle *Muvaşşah* ve *Zecel* gibi strofik forma sahip vokal türleri ile tanınır. Bu müzik türü, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplulukları arasında popüler olmuş,

Yahudi şairler Arapça ve İbranice eserler bestelemiştir. İbn Haldun, muvaşşahların hem seçkinler hem de halk tarafından ilgi gördüğünü ifade etmiştir.

Endülüs'teki Arap Müslümanlar; 8. yüzyılın başlarından itibaren Orta Çağ Avrupası'nın entelektüel antik zamanlarının görkemli, ışıltılı ve parlak dönemlerinden birini kaleme almıştır. 8. yüzyılın ortaları ve 13. yüzyılın başlangıcı arasındaki çağ boyunca, Arapça konuşan Müslüman halk; dünya çapında kültür, bilgi ve medeniyet meşalesinin başlıca taşıyıcılarından biri olmuştur (Dahami, 2022: 955).

Müslüman ordularının 710 yılında İber Yarımadası'nı fethetmesinden, Granada'daki son Nasrî Krallığı'nın 1492 yılında düşmesine ve aynı yıl Yahudilerin bölgeden sürgün edilmesine kadar geçen 700 yılı aşkın süre boyunca, bölgede kültürel etkileşim önemli bir ivme kazanmıştır. İber Yarımadası, farklı ırk, din ve sosyal sınıflardan gelen toplulukların bir arada yaşadığı ve etkileşimde bulunduğu dinamik bir kültürel yapıya ev sahipliği yapmıştır (Shiloah, 2009: 298). Endülüs, Arapça, İspanyolca, Berberîce, Portekizce, Fransızca, Katalanca ve Latince gibi çeşitli dillerin konuşulduğu, çok kültürlü bir toplumsal yapı sunmuştur (Kahyaoğlu ve Mısır, 2019: 69). Bu zengin etkileşim ortamı, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı inançların ve geleneklerin bir araya gelerek özgün bir kültürel üslup oluşturmaya olanak tanımıştır.

Fetihten hemen sonra çok çeşitlilik kazanmış bu bileşik toplum imajı, hâkim Müslüman bileşeni bile etkileyen bir gerçektir; bunlardan ikincisi yeni- Müslümanlardan, yani İslamiyet'e geçmiş olan İspanyol-Müslümanlardan, güçlü bir Kuzey Afrikalı Berberîler'den, önemli sayıda Zencilerden ve Doğu ve Batı Avrupa'dan serbest bırakılmış kölelerden oluşuyordu. Saf ırk Araplar küçük bir azınlığı, ancak aristokratların önemli bir kısmını teşkil ediyordu. Şöyle ki bunlar din değiştirmeyi reddedenler, yani Mozarablar diye bilinen Hristiyan ve Yahudilerdir. Buna nüfusun diğer unsurları da eklenmelidir. Her iki topluluğa ibadet özgürlüğü ve kısıtlı iç ayrıcalıklar verildi.

Mozarablar, oluşumları Müslüman fethinden önce gelen eşsiz ayin ve müziklerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Saygın âlim H. Angels'e göre Yahudilerin de o zamanlarda kendi müzikleri vardı fakat somut müzikal belgeler eksikliği nedeniyle kesin niteliğini ayırt edilememektedir.

Mozarabik müzik, Alfonso VI döneminde Roma ayiniyle değiştirilene kadar varlığını sürdürmüş ve günümüze *León Antiphoner* gibi önemli belgelerle ulaşmıştır. Yahudi cemaatlerinde gelişen Sefarad müziği ise İslam egemenliği döneminden izler taşımaktadır. Orta Çağ İberya'sında Berberî müziğinin varlığına dair ise sınırlı kanıt bulunmaktadır (Menocal vd., 2000: 63).

Endülüs'te Müzik Kültürü: Orta Çağ İslam İspanyası ve Endülüs Müzik Geleneği

Orta Çağ İslam İspanyası, mimari, edebiyat, felsefe, şiir, dini düşünce ve bilim gibi birçok alanda Avrupa ve Orta Doğu'ya kalıcı bir miras bırakmıştır. Bu kültürel etkileşim, müzik alanında da kendini göstermiştir. Endülüs müzik geleneği, dönemin sosyal ve kültürel hayatında önemli bir yer edinmiş, kuzey komşularının müzik anlayışını etkilemiş ve zamanla Kuzey Afrika'ya taşınarak orada gelişimini sürdürmüştür. Aynı zamanda Doğu Arap dünyasında da hızla kök salan bu müzik, özellikle Muvaşşah ve Zecel gibi kendine özgü vokal türleriyle tanınmaktadır. Ancak, bu gelenek Arapça konuşulan dünyanın doğu sınırlarında yayılmasını durdurmuş, Fars ve Osmanlı müzik kültürlerinde sınırlı bir etkiye sahip olmuştur (http2).

Endülüs'te ortaya çıkan müzik gelenekleri, Muvaşşah ve zecel gibi strofik² form vokal türlerinin yanı sıra, bu türlerle ilişkili enstrümantal formları da içermektedir. Her ne kadar bu müzik türleri çoğunlukla Müslüman seçkinlerin saray geleneği ile ilişkilendirilse de mezhepsel ve sosyal sınırları aşarak geniş bir kesime ulaşmıştır. Yahudi müzisyenler Müslüman saraylarında performans sergilemiş, Yahudi şairler ise İbranice ve Arapça Muvaşşah bestelemiştir. Bununla birlikte, bu gelenek muhtemelen Araplaşmış Hristiyanlar, Berberîler ve daha az ayrıcalıklı sosyal sınıflar arasında da yayılmış olsa da bu konuda tarihsel kanıtlar sınırlıdır. İbn Haldun (ö. 1406), Muvaşşah türünün "anlaşılma kolaylığı ve üslubunun aşinalığı nedeniyle hem seçkinler hem de halk tarafından büyük ilgi gördüğünü" belirtmektedir (Menocal vd.,2000: 60).

Bu bağlamda, Endülüs müziği, kültürel çeşitliliğin ve etkileşimin güçlü bir göstergesi olarak, yalnızca İber Yarımadası'nda değil, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da da müzik tarihine yön veren önemli bir gelenek olarak varlığını sürdürmüştür.

Endülüs'te İslam devletinin kurulmasıyla beraber, İber Yarımadası'nda Hristiyan, Yahudi ve Müslüman kültürler birlikte yaşamaya başlarlar. Araplar, İber Yarımadası'na geldiklerinde buradaki toplumlara İslâmiyeti öğretmeye çalışırlar ve bir dönem müzikle uğraşmalarını yasaklarlar. Esasen müzik, Endülüs'te din âlimlerince meşruluğu sorgulanan bir alan olmakla birlikte; saraydan, sıradan halkın evine kadar müziğin yaşam alanı bulması, Endülüs halkının şiir ve müziğe olan ilgisinin göstergesi olmuştur.

² Strofik form, bir müzik biriminin, kıta veya dize olarak tekrar edilmesidir. Bu birime aynı zamanda strof da denir. Genellikle bir müzik parçasının veya şarkının tamamını oluşturacak şekilde üç veya daha fazla kez tekrarlanır. Daha yaygın olarak *Away in a Manger* adıyla bilinen *Cradle Song*, strofik forma örnek teşkil eder (http 3).

Dinsel müzik açısından Mozarablar, Müslüman Endülüs'teki İspanyol ayinlerini mozarabik ilahilerle yeniden şekillendirirler. Papa Gregor'un 6. yüzyılda dini ritüel müziklerini birleştirme çabasıyla birlikte 5. yüzyıla dek kendi ayin geleneği olan İspanya Hıristiyanlarının mozarabik ilahileri, Roma tarzına uyarlanması yönünde baskıya uğrar (Erdal, 2018: 1818).

“Araplar İber Yarımadası'na ilk ayak bastıkları dönemde, Mekke ve Medine'de bile henüz şarkı okulları mevcut değildi. Araplar İspanya'daki Hıristiyanlar'a ve daha önceden yarımadaya yerleşmiş olan Yahudi ve çingenelere İslam'ın kurallarını öğretip bir süre müzikle uğraşmalarını engellediler, müzisyenliği ahlaksız meslek grupları arasında gördüler. Daha sonra sadece kölelerin ve çingenelerin müzikle uğraşmalarına izin verildi. İslam yasaları gereği şarkıcıların mahkemede şahitliği geçersizdi. Bazı Arap yöneticiler şarkı söylemeyi kınamış, kölelerin alım satımında da “iyi şarkı söyler” özelliği taşıyanların satışını yasaklamıştı”. İlerleyen zamanlarda ön yargılar kırılarak ibadethanelerde ezgisel ağıtların işitilmesine izin verilmeye başlanmıştır.

Endülüs Emevîleri Döneminde Müzik Kültürü ve Gelişimi

Endülüs Emevî halifeleri, müzik sanatına büyük önem vermiş ve bu alanda faaliyet gösteren müzisyenleri destekleyerek teşvik etmiştir. Hakem bin Hişam (796-822) döneminde, Allun ve Zirkun adlı şarkıcıların Endülüs'e gelen ilk profesyonel müzisyenler arasında yer aldığı bilinmektedir (Düzenli, 2014: 284). Bu sanatçılar tarafından icra edilen eserler, kısa sürede yerel halk arasında popülerlik kazanmış ve Arap müziğinin İber Yarımadası'nda tanınmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde Endülüs'te müzik yaşamı, saray kültürünün önemli bir parçası haline gelmiş ve özellikle Bağdat Sarayı'nın bir yansıması olarak gelişmiştir. II. Abdurrahman (822-852), müziğin saray içinde daha sistematik bir şekilde icra edilmesini sağlamak amacıyla kadın şarkıcılar için özel bir bölüm oluşturmuştur. Aynı zamanda, dönemin en önemli müzisyenlerinden biri olan İshak el-Mavsili'nin öğrencisi Ebu Hasan Ali İbn Nafi (Ziryab), bu süreçte Bağdat'tan Kurtuba'ya göç etmiş ve Endülüs müziğinin gelişiminde dönüm noktası niteliğinde bir etki yaratmıştır (Erdal, 2018: 1819).

Ziryab'ın Kurtuba'ya gelişi, Endülüs müzik ekolünün şekillenmesinde kritik bir rol oynamış, saray müziğinde yeni repertuar ve icra teknikleri geliştirilerek Arap-İslam müzik geleneği ile yerel unsurların sentezlenmesine katkı sağlanmıştır. Bu gelişmeler, Endülüs'ün müzik kültürünü

yalnızca İspanya'da değil, Kuzey Afrika ve Avrupa müzik geleneklerinde de etkili kılmış ve bölgenin kültürel mirasına önemli bir katkıda bulunmuştur.

Endülüs müzik ekolünün temelleri, 755 yılında Emevi hanedanlığının hayatta kalan son üyelerinden biri olan I. Abdurrahman'ın Endülüs'e gelmesiyle atılmıştır. Abdurrahman, Cordoba'da sanat ve bilimin gelişimini teşvik eden parlak bir kültürel merkez olan Mervânî krallığını kurmuş ve bu süreçte Medine'den şarkıcılar getirterek klasik Arap müzik geleneklerinin sürdürülmesini sağlamıştır.

Endülüs müzik üslubunun gelişiminde en önemli dönüm noktası, 822 yılında Tunus'tan Cordoba'ya gelen ünlü şair ve müzisyen Ziryab'ın (Ebu'l-Hasan Ali bin Nâfi) etkisiyle gerçekleşmiştir (Shiloah, 2009: 299). Büyük müzik ustası İshak el-Mavsili'nin öğrencisi olan Ziryab, müzik tarihinde udu en iyi icra eden sanatçılar arasında kabul edilmiştir.

Ziryab'ın Endülüs'e gelişi ve sarayda baş müzisyen olarak görevlendirilmesi, bölgedeki müzik anlayışında köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu dönemde, daha önce baskın olan Hicaz müziği etkisini kaybetmiş, yerini Irak müzik geleneklerine bırakmıştır. Ziryab'ın öncülüğünde başlayan bu değişim, mahalli unsurların da katkısıyla Endülüs müziğinin kendine özgü bir yapıya kavuşmasını sağlamış ve bölgenin müzik tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur (Karaelma, 2010: 34).

Sonuç olarak, Endülüs müzik ekolü, Arap müziğinin klasik unsurlarını koruyarak yerel kültürle harmanlanmış ve Ziryab'ın katkılarıyla daha sistematik bir yapıya kavuşarak Avrupa ve İslam dünyasında önemli bir etki yaratmıştır.

Ziryab dışında, Endülüs müzik yaşamında öne çıkan başka kimlikler de dikkat çekmektedir. Bu kimliklerin önde gelenleri şöyle sıralanabilir:

Abbas b. Firnas (810–887): Abbas ibn Firnas, Endülüs müziğine önemli katkılarda bulunmuş çok yönlü bir bilim insanıdır. Müziğin icrasında hassasiyeti artırmak amacıyla erken dönem metronom benzeri bir cihaz geliştirdiği bilinmektedir. İbn Firnas, müzik teorisi ve enstrümantasyon alanında yaptığı yeniliklerle Endülüs müziğine kalıcı etkiler bırakmıştır (Samsó, 1992: 112-114).

İbn Bacce: Endülüs'ün en tanınan müzik ustasıdır, ud çalmıştır. Hıristiyan şarkıları ve doğu ezgilerini birleştirerek iki yeni müzik formu geliştirmiştir. Endülüs'ün küçük emirlikler döneminde İbn Bacce Zaragoza'da konservatuvar kurmuştur (Karaelma, 2010: 37).

Muhyiddin İbn Arabi:13. yüzyılda "Cevaplar Kitabı" adlı eserinde, müzik teorisi, İslâm'ın içselleştirilmesinde tasavvuf ve ondan beslendiği için Endülüs'te son kez parıldayan müzik

yaşamını ortaya koymuştur. 1031' de Kurtuba'nın düşüşüyle Endülüs müziğinin yaratıcılığı durma noktasına varmıştır (Garaudy, 2010: 271).

Müslüman Endülüs, her alanda olduğu gibi müzik alanında da Avrupa'yı etkiler. Endülüs kültürü'nde kullanılan tek dil Arapça değildir. Latince, Arapça ve Latince-Arapça karışımı bir dille yazılan Endülüs Şiir Sanatı bulunmaktaydı. Yahudiler ise İbranice-Arapça yazı kullanmaktadır.

Ortak noktaları ise, klasik Arapçayı kullanarak yazılan "Muvaşşah" ve sokak lehçesiyle yazılan "Zecel" dir (Shiloah, 2009: 400). Hem edebi hem de müzikal bir tarzı arz eden "Muvaşşah", klasik Arap Şiiri'yle Endülüs-Latin folkloru arasında bir bağlantı girişimi olarak görülmektedir

Philip K. Hitti, *History of the Arabs (Arapların Tarihi)* adlı eserinde, "Arap İspanyası'nın" Avrupa kültürüne önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu katkılar arasında şiir, Arap kültürünün Avrupa üzerindeki etkisinin en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Hitti'ye göre, Arap toplumunda şiirsel kompozisyona olan ilgi son derece güçlüdür ve Arapça şiir türleri sayısız varyasyona sahiptir. Şiir, nesilden nesile sözlü olarak aktarılmış ve toplumun tüm kesimlerinden ister yüksek ister düşük gelir grubuna ait, ister zengin ister fakir olsun büyük bir ilgi ve hayranlık görmüştür (Hitti, 1964: 562).

Arap dili, şiir, musiki ve keskin bir vurguyu (aruz ölçüsünü) bünyesinde barındıran zengin bir edebi geleneğe sahiptir. Bu özellikler sayesinde, Endülüs'teki Arap Müslümanlarının şiiri, zaman içerisinde doğanın ve çağın estetik yönlerini anlatmada yeni bir çekim merkezi haline gelmiş ve çeşitli yeni ölçü biçimlerinin gelişmesine olanak tanımıştır. Gelişen bu şiir türleri, saray çevresindeki şairlerin de ilgisini çekmiş ve onların eserlerinde önemli bir yer edinmiştir.

Avrupa'da Orta Çağ öncesinde *balad*lar başta olmak üzere, aşk temalı şiirler romantik bir duygu yoğunluğu ortaya koymaktaydı. Ancak, mevcut yerel şiir gelenekleri, Arap şiirinin etkisiyle birlikte dönüşüme uğramış ve bu etki, özellikle İspanyol Arap şairlerinin Müslüman Doğu'da daha önce bilinmeyen yeni lirik şiir biçimleri yaratmasında kendini göstermiştir. Bu yeni biçimler erken dönem İspanyol Hristiyan şiirini etkilemiş ve muhtemelen Batı Avrupa edebiyatında da iz bırakmıştır (Dahami, 2022: 139).

Tarihsel kanıtlar, "Orta Çağ İberyası'nda" Arap ve Hristiyan müzik gelenekleri arasındaki doğrudan etkileşimi gösteren birçok bağlamı belgelemektedir. Bu etkileşim, belirli aktarım vakalarıyla desteklenmekte olup, müzik kültürleri arasındaki karmaşık etki meselesine dair sınırlı da olsa bazı çıkarımlar yapılmasına olanak tanımaktadır. Müziğin aktarımı ve kültürel alışverişin en belirgin bağlamları arasında, kraliyet ve aristokrat aileler arasındaki evlilikler, elçilik heyetleri

ve diplomatik müzakereler, uzun süreli esaret dönemleri, farklı saraylarda eğitim alan şarkıcı kadınlar ve profesyonel müzisyenlerin hareketliliği yer almaktadır. Ayrıca, farklı mezheplere mensup geniş İber nüfusunun günlük yaşamda bir araya gelmesi de müzikal etkileşimi artıran unsurlardan biridir.

Ancak, kültürel temasın doğrudan bir etki anlamına gelmediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Müzik, diğer kültürel olgulardan farklı olarak mezhepsel ve dilsel sınırları aşma konusunda daha esnek bir yapı sergileyebilse de aynı zamanda bir topluluğun kimliğinin korunmasında güçlü bir araç olarak da işlev görmüştür. Bu bağlamda, “Orta Çağ İberyası’ndaki” müzikal temasların, bazı durumlarda sentez yaratırken, bazı durumlarda ise toplulukların kültürel bütünlüklerini muhafaza etmeleri açısından belirli sınırlar içinde kaldığı görülmektedir (Menocal vd.,2000: 74).

Muvaşşah

Muvaşşah kelimesi, “kadınların kullandığı değerli taşlarla süslü kuşak” anlamına gelen “vişâh” kelimesinden türemiştir. Muvaşşah söyleyene “veşşah” denir. Muvaşşah türü şiir söylemeye “tevşih” sanatı adı da verilmektedir. Müvaşşah aşk, ağıt, övgü, yergi gibi her konuda beste ile söylenen bir şiir türüdür. Lügat anlamı ise, kadınların omuzlarından çapraz şekilde taktıkları inci ve değerli taşlarla bezeli deri bir kuşaktır.

Muvaşşah, 10. yüzyılın sonları ve 11. yüzyılın başlarında Endülüs'te (İslam İspanyası) ortaya çıkan ve geleneksel Arap şiirinden farklı bir nazım biçimidir. Bu tür, Endülüs halkının müziğe olan eğilimi ile bölgesel halk ağzıyla terennüm edilen şarkıların kaynaşması sonucu doğmuştur. Genellikle “ağsan” (dallar) adı verilen beş kıtadan oluşur ve her kıtanın kendine ait bir kafiyesi vardır. Kıtalar arasında tekrar eden bir nakarat (simt veya “iplik”) bulunur. Şiir, genellikle dil veya diyalekt değişimi içeren “harce” (kharja, çıkış bölümü) ile sona erer. Bu bölümlerden en önemlisi harcedir. Muvaşşahta harce (çıkış) kasidedeki matla (giriş) ile aynı değerde kabul edilir. Ayrıca Arapça dışında İspanyolca ve İbranice gibi dillerde muvaşşahların olması sebebiyle Doğulu ve Batılı birçok araştırmalara konu olmuş bir şiir ve şarkı türüdür (Demirgen, 2020: 295). 13. yüzyılda Kastilya Kralı bilge X. Alfonso, Hz. Meryem’e Galiçya lehçesinde “Cartigas de Sante Maria” adlı ilahiler bestelenirken, zecel ve muvaşşah formunun kullanımını destekleyen bir tavır sergiler. Ezgi, şiir ve minyatürlerden oluşan bu defterlerde Endülüs müzik kültürünün etkilerini açıkça görmek olanaklıdır (Karaelma, 2010: 34).

Muvaşşah'ın ana kısmı genellikle Klasik Arapça ile yazılırken, harce kısmında Endülüs Arapçası, Arap-Romence karışımı veya İbranice gibi farklı diller kullanılabilir. Bu, Endülüs'ün çok kültürlü yapısını yansıtan önemli bir unsurdur. Muvaşşah şiirlerinde aşk, övgü (methiye) ve şarap gibi konular sıkça işlenir (Düzgün, 2007: 106).

Türün nazım türünün kökenine dair farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel kanaat bu şiir türünün ilk kez Endülüs'te ortaya çıktığı ve Emîr Abdullah dönemi (888-912) şairlerinden Mukaddem b. Muâfâ tarafından ihdas edildiği yönündedir. Onu İbn Abdürabbih takip etmiş, sonraki dönemlerde ise mülûkü't-tavâif, Murâbıtlar, Muvahhidler ve Gırnata Emirliği zamanlarında birçok önemli şair bu türü geliştirmiştir. Tematik olarak kasidelerle benzerlik gösterse de telli çalgılar eşliğinde icra edildikleri için özellikle aşk konularına daha fazla yer verilmiştir (http-1).

Muvaşşah'ın biçimsel ve tematik özellikleri, özellikle "Orta Çağ Fransası'nda" gelişen *trubadur* şiirini de etkilemiştir. Bu da Endülüs'ün, İslam dünyası ile Hristiyan Avrupa arasındaki kültürel köprü işlevini ortaya koymaktadır. İngiltere'deki Saray Aşk geleneği bağlamında değerlendirildiğinde ise, 13. ve 14. yüzyıl Avrupa'sında oldukça popüler olan bu geleneğin, Arap kasideleri kaleme alan İspanya'daki Müslümanlardan, Fransızca yazan ve söyleyen şairlere; oradan da İngiliz edebiyatına bile aktarıldığı ileri sürülmektedir (Arıkan, 2021:54).

Muvaşşah türünün en önemli öncülerinden biri, Kurtuba (Arapça: *Qurtuba*) kökenli ünlü halk şairi Ebû Bekir İbn Kuzmân'dır (ö. 1160). İbn Kuzmân, şehirden şehire gezerek şiirler söyleyen bir halk şairiydi ve daha sonra *Zecel* olarak adlandırılacak olan övgü içerikli şarkılar bestelemekteydi. Onun katkıları, *Muvaşşah* türünün Endülüs'te yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Araştırmacılar muvaşşahanın olduğu çevre, nereden geldiği, kökeni ve bu türü ilk ortaya koyan şair hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı araştırmacılar muvaşşahanın aslının Doğu olduğu, çöllerde söylendiği ve bu alanda verilen ilk örneğin ise Abdullah bin Mu'tezz'e ait olduğu fikrindedirler. Başka grup araştırmacılar ise, bu türün Endülüs'te ortaya çıktığını ve Endülüs'ten doğuya aktarıldığını savunur. Her ne kadar muvaşşahda Doğuya ait izlere rastlanılsa da kökeni ve geliştiği tek yer Endülüs olmuştur. Bu şiir türü miladi 9. yüzyıl 'da ortaya çıkıp 5 yüzyıl boyunca varlığını devam ettirmiş ve Doğuda da tıpkı Batıda olduğu gibi kabul edilmiştir. Bilhassa son dönem göç edebiyatı şairleri muvaşşahı kabullenmişler ve edebi olarak çok değerli ürünler ortaya koymuşlardır.

Aralarındaki küçük farklarla beraber hem muvaşşah hem de zecel, Hıristiyan ilahilerinde ve hatta Noel şarkılarının icrasında kullanılan Kastilya'nın popüler bir nazım biçimi olan villancico türüne

evirilerek farklı bir tür halinde de geliştirildi. Buna bağlı olarak 8. yüzyılda Endülüs'te böylesi bir "platonik aşk" konulu edebi eserlerin ortaya çıkması, 12. yüzyıl Rönesansı'nda büyük bir edebî kapının açılmasında önemli bir rol oynayan trubadurların saray aşkını anlatan şiirlerinin doğuşunda, Arap şiirinin açık bir katkısı oldu. Dahası; Güney Fransa'da ortaya çıkan ilk Provence şairleri, 11. yüzyılın sonlarına doğru zengin fantastik imgelerle ifade edilen heyecanlı aşk anlatılarıyla beraber tam formuna kavuşmuş olarak görünmeye başladılar. 12. yüzyıl içerisinde gelişimi sürdüren trubadurlar, güneydeki çağdaşları olan zecel sanatçıları taklit ettiler. Arap benzerlerini takiben kadınlara duyulan tutkulu aşk da aniden Güney Batı Avrupa dolaylarında ortaya çıktı (Hitti, 1964: 562).

Zecel

Sözlükte "Mübalağa ile çağırarak, oynamak, şarkı söylemek" Osmanlı lügatinde ise "avaz, ses, savt" anlamlarına karşılık gelen zecel Endülüs'te geliştirilmiş, Arapça gramer kurallarına uymayıp basit bir Arapça ile halk ağzı ve kullanımlar temel alınarak oluşturulan halk şiir türüne verilmiş isimdir. Endülüs'te muvaşşah adındaki şiirler yayılınca bundan bihaber olan halk muvaşşah'dan etkilenip zecel oluşturmaya ve söylemeye başlamışlardır. Kendisini zecel söylemeye adayan kişiye ise "zeccâl" demişlerdir (Kahyaoğlu ve Mısır, 2019: 77).

Zecel, Arapların İspanya'da yerel halkla etkileşime girmesi sonucu ortaya çıkan ve özellikle karma evlilikler ile sosyal etkinlikler sırasında icra edilen yerel şarkıların bir tür uyarlaması olarak gelişmiştir. Endülüs'te Araplar ve yerli halk; düğün, bayram, bağbozumu ve hasat gibi toplumsal etkinliklerde halk şarkılarının söylenmesine duyulan ihtiyaç nedeniyle bu şiir türünü benimsemiştir. Gelişimi ise, klasik Arap şiiri ile yerel halk türküleri arasındaki mesafenin daraltılmasıyla mümkün olmuş ve böylece kadınlar, gençler, zanaatkârlar ve emekçiler gibi toplumun farklı kesimleri, günlük dilde bu türü icra etmeye başlamıştır. Böylelikle halk arasında yaygınlaşarak zamanla daha sade ve anlaşılır bir form kazanmış ve bu süreçte de muvaşşah şiirinin etkisi önemli bir rol oynamıştır.

Zecel, 12. yüzyılda Müslüman İspanya'da ortaya çıkan popüler bir nazım biçimi olup, özellikle halk müziği ve sözlü edebiyat ile güçlü bir bağlantıya sahiptir. Muvaşşah ile benzer bir strofik forma sahip olan zecel, genellikle beş ila altı kıtadan oluşur ve Muvaşşah'tan farklı olarak klasik Arapça yerine konuşma dilindeki Arapça ile yazılmıştır. Özellikle *kharja* bölümlerinde İspanyolca kelimelerin bulunması, bu şiir türünün çok kültürlü Endülüs ortamındaki etkileşimlerden

beslendiğini göstermektedir. Zajal, yerel halkın konuştuğu dillerin ve günlük yaşamın bir yansıması olup, Arap olmayan unsurlardan da etkilenmiştir. Şiir türünün adı, "ağlamak" veya "mutlu bir ses çıkarmak" anlamına gelen bir kelimedenden türemiştir ve bu, zecelin müzikal ve performatif yönünü vurgulamaktadır.

Edebi bir tür olarak sistematik hale gelmesi, gezgin şair İbn Kuzman (yaklaşık 1078-1160) ile başlamıştır. İbn Kuzman, bu şiir biçimini çeşitli konularda kullanmış ve özellikle himayecilerini övmek amacıyla eserler vermiştir. Sözlü icra için bestelenmiş şiirler olup, en eski el yazmaları örnekleri 13. yüzyıla dayanmaktadır.

Zamanla bu tür, yalnızca Müslüman Endülüs'te değil, tüm Arap dünyasında yaygınlaşarak önemli bir şiir ve müzik geleneği haline gelmiştir. Aynı zamanda Orta Çağ'ın sonlarında İspanya'da *zéjel* adıyla tanınmış ve İbranice şiir gelenekleri de dahil olmak üzere farklı kültürel ortamlarda uyarlanmıştır. Zecel'in bu geniş çaplı etkisi, Endülüs'ün çok kültürlü yapısının edebi ve müzikal alanlardaki yansımalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Endülüs ve Fas bölgeleri, tarihsel olarak Mağrip olarak bilinmekte olup, İslami Batı'nın birbirine bağlı iki önemli parçası olarak değerlendirilmiştir. Bu bölgeler, Orta Çağ boyunca göç, evlilik, kültürel etkileşim, sosyal olaylar ve ticaret gibi unsurlar aracılığıyla zengin bir medeniyetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Toledo, bu dönemin en önemli kültürel merkezlerinden biri olarak, Hristiyan, Yahudi ve Müslüman toplulukların İslam hukuku çerçevesinde çok kültürlü ve uyum içinde bir yaşam sürdürdüğü bir kenttir.

Sicilya, Kuzey Afrika ve Endülüs bölgelerindeki Arap yerleşimleri, İslam ve Arap mirasının sentezlenmesiyle kendine özgü bir kültürel yapı oluşturmuş ve bu yapı, geniş etkileşim olanakları sayesinde uzun süre korunmuştur. 12. yüzyılda, Sicilya Avrupa'nın en zengin devletlerinden biri haline gelmiş ve yöneticileri Orta Akdeniz üzerindeki hâkimiyetlerini güçlendirmiştir (Clifford, 2002: 3). Bu tarihsel süreçte, kraliyet sarayları yalnızca siyasi merkezler değil, aynı zamanda canlı bir trubadur şiir geleneği ve bilimsel gelişim merkezi olarak da faaliyet göstermiştir.

Sonuç olarak, zecel şiir türü, Arapların Endülüs'te yerel halklarla olan kültürel etkileşimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve zamanla kendine özgü bir edebi form kazanarak geniş kitlelere yayılmıştır (Dahami, 2022: 956).

Bu şiir formu, Endülüs'ün çok kültürlü yapısının bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve edebi bir tür olarak gelişimi gezgin şair İbn Kuzman (1078–1160) tarafından sağlanmıştır. İbn Kuzman, zecel yalnızca bir halk şiiri türü olmaktan çıkararak edebi bir çerçeveye oturtmuş ve çeşitli

temalarda eserler vermiştir. Müzikal bir form olarak da kabul edilen zecel, sözlü gelenek içinde önemli bir yer edinmiş, 13. yüzyıldan itibaren hem Arap dünyasında hem de İspanya'da *zéjel* adıyla popülerlik kazanmıştır. Ayrıca, Yahudi şairler tarafından da benimsenerek farklı kültürel bağlamlarda uygulanmıştır.

Sonuç olarak zecel, Endülüs'ün dilsel ve kültürel çeşitliliğini yansıtan önemli bir şiir türü olup, Arap ve İspanyol edebiyatları arasındaki etkileşimin güçlü bir göstergesidir (Ruud, 2006: 707).

Şekil ve muhteva bakımından muvaşşaha türü şiire büyük oranda benzeyen zecel, çeşitli müzik aletleri eşliğinde bir solist ve arkasında ona katılan bir koro tarafından icra edilen bir şiir türüdür. Araştırmalarımıza göre İslam aleminde koro tarafından şarkı söyleme tarzı ilk olarak bu şiir türüyle Endülüs'te gerçekleştirilmiştir (Kahyaoğlu ve Mısır, 2019: 79).

Muvahhaşa ve zecel şiir türünün yanı sıra Endülüs'te ortaya çıkıp Endülüs şiirinin bir parçası olarak bilinen ve "Sefarad Yahudileri" adıyla anılan Endülüs Yahudilerine özgü ve bugün Batı'da "Hebrew Poetry" şeklinde ifade edilen bir şiir türü de mevcuttur.

1252 yılında "Cartigas de Santa Maria" koleksiyonunda, 415 dini şarkı bulunur ki bunların 335'inin zecel tarzından etkilendiği görülür. Müslüman Endülüs müziğinin en açık ve en erken örneği olan bu şarkılar, bilinen ilk edebiyat çalışmaları olup, Hıristiyan İspanyollar ile Müslüman İspanyollar arasındaki toplumsal ve kültürel geçirgenliğin önemli örneklerindedir (http 3).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Endülüs'te yedi yüzyıl boyunca bir arada yaşayan Müslüman, Hristiyan ve Yahudi topluluklarının müzik kültürlerine yaptıkları katkıları ve kültürel etkileşim süreçlerini ele almıştır. Endülüs, tarihsel süreçte farklı kültürel ve sanatsal unsurların sentezlendiği, Doğu ve Batı'nın bir araya geldiği önemli bir medeniyet merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Müziğin, başlangıçta dini kısıtlamalarla karşılaşmasına rağmen, zaman içinde saraydan halk arasına yayılarak Endülüs'ün sanatsal kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmüştür.

Özellikle muvaşşah ve zecel gibi özgün nazım türleri, yalnızca Endülüs müziğinde değil, Avrupa şiiri ve müzik geleneklerinde de önemli izler bırakmıştır. Muvaşşah, klasik Arap şiiri ile Endülüs'ün çok kültürlü yapısını birleştiren sofistike bir form olarak ortaya çıkmış, zecel ise daha popüler, halk müziğine yakın ve yerel dillere dayalı bir şiir türü olarak gelişmiştir. Bu iki tür, özellikle trubadur şiiri ve *villancico* gibi Orta Çağ Avrupa edebi ve müzikal formlarının gelişiminde etkili olmuş, böylece Endülüs, Batı ile İslam dünyası arasında kültürel bir köprü işlevi görmüştür.

Bunun yanı sıra, Ziryab gibi önemli müzisyenlerin Endülüs müzik ekolünün gelişimine katkıları, müzik icrasını yalnızca estetik bir unsur olmaktan çıkarıp, sistematik bir sanat formuna dönüştürerek kurumsallaştırmıştır. Ziryab'ın geliştirdiği müzikal üslup, hem Avrupa müziğinde hem de Kuzey Afrika'da kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda, Endülüs müziği, yalnızca Müslüman dünyasının değil, Batı müziğinin de gelişiminde önemli bir rol oynayan bir miras bırakmıştır.

Bu çalışma, aynı zamanda Mozarab, Sefarad Yahudileri ve Berberî müzik geleneği gibi alt kültürlerin Endülüs müziğine yaptığı katkıları da ele almıştır. Endülüs'te Mozarab ayin müziği, Sefarad şarkıları ve yerel halk müzikleri, İslam kültürüyle etkileşime girerek ortak bir müzikal dil oluşturmuş, bu durum farklı etnik ve dini toplulukların müzik aracılığıyla birbirleriyle temas kurmasını sağlamıştır. Bu etkileşim, yalnızca müzik alanında değil, edebi ve sanatsal formların dönüşümünde de belirleyici olmuştur.

Endülüs müzik kültürü, sanatsal ve kültürel çoğulculuğun en önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplumlarının ortak yaşam alanı olan Endülüs, bu grupların müzikal geleneklerini karşılıklı olarak beslediği ve yeni sanat formlarının gelişmesine olanak sağladığı bir laboratuvar niteliğindedir. Bu nedenle, Endülüs müziği ve edebiyatı, hem İslam medeniyetinin Avrupa'daki izlerini anlamak hem de Batı müziğinin erken dönem gelişimini analiz etmek açısından kritik bir araştırma alanı sunmaktadır.

Endülüs müziği üzerine yapılan çalışmalar, büyük ölçüde tarihsel kaynaklara dayalı olmakla birlikte, müzikolojinin modern yöntemleriyle daha derinlemesine incelenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Muvaşşah ve zecel gibi şiir türlerinin sadece edebi bağlamda değil, müzikolojik açıdan da incelenmesi gerekmektedir. Özellikle bu formların melodik yapıları, ritmik özellikleri ve enstrümantal kullanımları üzerine detaylı analizler yapılmalıdır. Endülüs müziğinin Orta Çağ Avrupa müziği, *trubadur* geleneği ve kilise müziği üzerindeki etkileri daha ayrıntılı karşılaştırmalı çalışmalarla incelenmelidir. Bu tür çalışmalar, Batı müziğinin gelişim sürecindeki İslam kültürünün rolünü daha görünür hale getirebilir. Endülüs döneminde kullanılan müzik enstrümanları, özellikle Ziryab'ın yaptığı yenilikler bağlamında arkeo-müzikolojik yöntemlerle de analiz edilmelidir. Rebap ve diğer enstrümanların Akdeniz ve Avrupa müziğindeki evrimleri incelenirken, Endülüs müziğinin Osmanlı, Fas ve diğer İslam coğrafyalarındaki yansımaları daha fazla araştırılmalıdır. Özellikle Fas'taki Arap-Endülüs müziği ile Osmanlı fasıl müziği arasındaki

benzerlikler üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Günümüzde Kuzey Afrika, İspanya ve Orta Doğu'da Endülüs müziğinin izlerini taşıyan sözlü geleneklerin kayıt altına alınması edebi ve müzikolojik açıdan önemlidir. Sözlü kültür unsurları, zaman içinde kaybolma riski taşıdığından, bu tür mirasların korunması için müzik arşivlerinin genişletilmesi gerekmektedir. Endülüs müziğinin incelenmesi, tarih, edebiyat, müzikoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerin bir araya gelmesini gerektiren bir alan olup, interdisipliner araştırmalar teşvik edilmelidir. Günümüzde flamenko gibi müzik türlerinin Endülüs müziğiyle olan tarihsel bağlantıları daha ayrıntılı incelenmeli, bu türler arasındaki benzerlik ve süreklilikler müzik teorisi bağlamında analiz edilmelidir.

Sonuç olarak, Endülüs müziği, farklı kültürel unsurların bir araya gelerek ortak bir sanat formu oluşturduğu, tarihsel süreçte geniş etkilere sahip önemli bir mirastır. Bu mirasın korunması ve daha iyi anlaşılması için akademik çalışmaların artırılması, özellikle disiplinler arası araştırmaların teşvik edilmesi gerekmektedir. Endülüs müziği, yalnızca geçmişin bir yansıması değil, günümüz müzik anlayışına yön veren ve kültürel etkileşimleri anlamamızı sağlayan dinamik bir alan olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Arıkan, A. (2021). Denizin Ötesinden Bir Öykü, Fransalı Marie ve Salâhaddîn. *The Legends Journal of European History Studies*, 2, 49-70. <http://dx.doi.org/10.29228/legends.51836>
- Chittick, W. (1989). *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-Arabi's Metaphysics of Imagination*. New York: State University of New York Press.
- Demirgen, E. (2020). On İkinci Yüzyıl Endülüs Popüler Müziği'nde Muvaşşah Şarkının Tarihsel Süreci ve Form Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 295-306. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3959>
- Dahami, Y. S. H. (2022). Arap Müslümanların Provensal lirik şiire katkısı: On ikinci yüzyıl Trobadorları (R. V. Çoban, Çev.). *Folklor Akademi Dergisi*, 5(3), 953-972. <https://doi.org/10.55666/folklor.1149566>
- Düzgün, O. (2007). "Endülüs'te Ortaya Çıkan Yeni Bir Şiir Türü: Muvaşşaha". *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi içinde* (38 ss.). İstanbul.
- Erdal, G. (2018). Endülüs müzik kültürünün Qiyan Kızları aracılığı ile Orta Çağ Avrupa'sına aktarımı. *International Journal of Human Sciences*, 15(4), 1817-18.
- García-Arenal, M. (2006). *The expulsion of the Moriscos from Spain: A Mediterranean diaspora*. Brill Academic Publishers.

Gutas, D. (2001). *Avicenna and the Aristotelian tradition: Introduction to reading Avicenna's philosophical works*. Brill Academic Publishers.

Kahyaoğlu, Y., Mısır, F. (2019). Genel Hatlarıyla Endülüs Arap Edebiyatı. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 (12), 67-86.

Karaelma, B. (2010). Endülüs'te Müzik Hayatı Üzerine Bir İnceleme. *İstem*, 8 (15), 29-42.

Menocal, M. R., Scheindlin, R. P., ve Sells, M. (Eds.). (2000). *The literature of Al-Andalus*. London: Cambridge University Press.

Reynolds, D. F. (Ed.). (2021). *Medieval Arab music and musicians: Three translated texts*. Brill Academic Pub.

Ruud, J. (2006). *Encyclopedia of medieval literature*. Dover: Facts On File, Inc.

Samsó, J. (1992). *Islamic Science and the Making of the European Renaissance*. Massachusetts: MIT Press.

Shiloah, A., Karaelma, B. (2009). İber Yarımadası'nda Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Müzik Kültürlerinin Buluşması (1942'den önce). *İstem*. 7 (14), 397 – 402.

Urvoy, D. (1991). *Ibn Rushd (Averroes)*. London: Routledge.

Web Kaynakları

http1 Özdemir, M. *Endülüs*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>), (Erişim tarihi: 25/01/2025).

http2 (Erişim adresi: <https://www.arabamerica.com/arabic-contributions-spanish-music-song-dance/>), (Erişim tarihi: 23/01/2025).

http3 (Erişim adresi: <https://study.com/academy/lesson/strophic-definition-form-example.html>), (Erişim tarihi: 16/02/2025).

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the contributions of Muslim, Christian, and Jewish communities to the development of musical culture in al-Andalus, where these groups coexisted for over seven centuries. The Iberian Peninsula, particularly during the Islamic rule of al-Andalus, became a unique center of artistic and cultural synthesis. The interaction between these communities significantly influenced the evolution of musical and poetic traditions, leading to the emergence of distinct musical genres such as Muwashshah and Zajal. These traditions not only shaped the local

Andalusian musical identity but also left a lasting impact on both North African and European musical landscapes, particularly influencing medieval European poetry and music.

The early development of Andalusian music was initially shaped by religious restrictions imposed on musical practice. However, over time, music gained recognition in both courtly and popular settings, leading to the establishment of a well-defined Andalusian musical school. This school integrated Arabic, Berberî, Latin, and Iberian musical influences, contributing to the development of a distinctive Andalusian musical identity. Among the most transformative figures in this evolution was Ziryab, a renowned musician from Baghdad who introduced new musical structures, performance techniques, and instrumental innovations that deeply influenced Andalusian music.

One of the most significant developments in Andalusian musical poetry was the emergence of Muwashshah, a sophisticated lyrical form that arose in the late 10th century. This genre was characterized by its strophic structure and final section (kharja), often written in vernacular languages such as Andalusian Arabic, Spanish, or Hebrew, reflecting the multilingual nature of al-Andalus. The Muwashshah had a profound influence on later European troubadour poetry, demonstrating the cross-cultural exchanges facilitated by Andalusian musical traditions.

The Zajal, which emerged in the 12th century, was a more accessible and popular poetic form, deeply rooted in oral traditions and widely performed among different social groups. It incorporated local linguistic elements, including Spanish vocabulary, and was composed in spoken Arabic, distinguishing it from the more formal Muwashshah. The poet Ibn Quzman is credited with refining Zajal into a structured literary genre, which subsequently spread from Andalusia to North Africa and beyond.

Following the Christian Reconquista and the expulsion of Muslim and Jewish communities, Andalusian musical traditions were carried into Morocco, Algeria, and Tunisia, where they were incorporated into local Sufi and urban musical cultures. These migrations played a crucial role in preserving and transforming Andalusian musical heritage, which continued to evolve in North African musical traditions. The Andalusian influence on European music was also notable, particularly through its impact on the Cantigas de Santa Maria, a collection of devotional songs compiled under King Alfonso X of Castile, which display clear traces of Zajal and Muwashshah traditions.

In addition to Ziryab, other key figures contributed significantly to the development of Andalusian music. Abbas ibn Firnas, for instance, developed an early metronome-like device to refine musical

timing, enhancing precision in performance. Ibn Bajjah (Avempace) experimented with Eastern and Christian musical elements, fostering new musical styles that merged different traditions. Ibn Arabi, a major Sufi philosopher, emphasized the spiritual dimension of music, further enriching the cultural and mystical aspects of Andalusian musical traditions.

The methodology of this study follows a qualitative historical analysis, incorporating both primary and secondary sources. Primary sources include medieval Andalusian literary texts, musical manuscripts, and historical documents, while secondary sources comprise the works of prominent historians and musicologists, including Philip K. Hitti, Roger Boase, Amnon Shiloah, Maria Rosa Menocal, Raymond P. Scheindlin, and Michael Sells. A comparative analysis of Andalusian and European musical traditions reveals the far-reaching cultural exchanges that were shaped by Andalusian music.

The findings highlight the enduring legacy of Andalusian music, demonstrating that it was not merely a localized phenomenon but a dynamic cultural force that connected the Islamic and Christian worlds, influencing musical practices across different regions. By blending diverse cultural elements, fostering musical innovation, and integrating sophisticated poetic structures, Andalusian music played a critical role in shaping the historical trajectory of both Middle Eastern and European music.

This study concludes that Andalusian music serves as an exemplar of cultural coexistence and artistic flourishing. The interactions among Muslim, Christian, and Jewish communities led to the development of a rich and hybrid musical heritage that transcended religious and geographical boundaries. The influence of Andalusian music can still be observed in contemporary North African and Iberian musical traditions, underscoring the importance of al-Andalus as a historical bridge between civilizations.

Future research should focus on a deeper musicological analysis of Muwashshah and Zajal, particularly their melodic structures, rhythmic patterns, and instrumental arrangements. Additionally, studies on the cross-cultural impact of Andalusian music on medieval troubadour poetry, sacred music, and folk traditions could further illuminate its historical significance. Archaeomusicological studies should also expand the examination of Andalusian musical instruments, particularly the influence of Ziryab's innovations.

Moreover, given the continued influence of Andalusian music in modern traditions such as Flamenco, further research should explore its historical connections and stylistic continuity across

centuries. Preserving and documenting oral traditions that still carry Andalusian influences in North Africa, Spain, and the Middle East is crucial for ensuring the continuation of this rich musical heritage.

Overall, Andalusian music represents a compelling example of how artistic and musical traditions evolve through cultural interactions. Its legacy highlights the importance of interdisciplinary research in understanding the complex relationships that have shaped the history of music across different civilizations.